

6352

P244

ОН ЭКИ
ЖЫЛ КЕРЕГИНДЕ
АЙДЫЛГАН СӨС

ОНЫ БАЛДАРГА
БОРИС УКАЧИН
КУУЧЫНДАДЫ

0

А 2164 ж ✓

Горно-Алтайская
областная библиотека
им. М. И. Калининна

АЛКЫШ

Эрте чыккан Күн-Буркан,
(Күн-Жайаачы)!

Энир чыккан Ай-Буркан,
(Ай-Жайаачы)!

Айы-Күним!

Өрөги турган

Үч-Курбустан кудай!

Жыл бажы чыкты деп,

Жылан бажы сойылды деп,

Эски жылыс чыкты деп,

Жаңы жылыс кирди деп,

Алкап турус, Алтайыс!

Корым айда козыраган,

Корголжын бажы мызылдаган,

Ээлү Туулу Алтайым,

Эржинелү Эне Алтайым!

Ары көргөн анкылдарым,

Бери көргөн мөнкүлерим,

Ада баалу ыйыктарым,

Аланчык айылду Алтайым!

Чөк Кайракан!

Алтай ээзи Бай Терек,

Агаш ээзи Кан Тазыл,

Жүлүн болгон тайгалар,

Жүрек болгон жүлүндер,

Ары көргөн анкылдар,

Бери көргөн мөнкүлөр,

Тал жакалу ыйыктар,

Таш жакалу сүүрилер,

Артыш сынду тайгалар,

Арыскан сынду ажулар,

Айу баспас артыштар,

Бөрү жетпес бөлчөктөр.

Сары айу базып кирбес,

Чагар жылан кирип болбос,

Сары телкем чөлдөрлү,

Сарын ойын жыргалду,

Эржинелү Эне Алтай!

Кайын агаш көгүстү,

Кату корум эдектү,

Кырлу жуу табарбазын,

Кыйгылу жуу кирбезин!

Алтай эзи Бай Өргөө,

Агаш ээзи Бай Тазыл,

Колтыгына кондырган,

Койнына сыгындырган!

Былтам жерге журтаткан,

Былын суузын ичирген,

Балтырганла тойындырган,

Байын күрен Бай Алтай!

Эрте чыккан Күн-Буркан!

Энир чыккан Ай-Буркан!

Тонкойып мүргүп турус!

Тостойып көрүп турус!

Чөк Кайракан!

ЧЫЧКАН ЖЫЛДЫН АЙДЫНГАНЫ

Алтай жоннын жебрен кеп-куучындарыла болзо, он эки жылдын бажында Чычкан жыл туруп жат. Айдарда, баштапкы сөсти Чычкан жылга береликтер:

— Төө мени жылдык тоого кийдирбес деп, жектеп ле женип аларга умзанган. Бис экүнин ортодо мындый маргаан өткөн.

— Күннин чыкканын кем озо көрөр, ол жылдык тоого кирер — деп, эки өркөштү Төө айткан. Бодозоор, кандый күч сурак! Төө мал женип албай... Бу ла болгон.

— Күнчыгыш жаар көрбө — деп, улу Төө жакарган. А бойы дезе, узун мойнын узадып, күнчыгышка баштанып жадып алды. Канайдайын база, улу Төөнин өркөжине чыгып алып, күнбадыш жаар көрүп алган отурдым. Төө өрөкөннин бажы торт ло тенери түбине сүзүлө бергедий. Мен, эргекче Чычканак, күнбадышты каруулдап, ыйлап отурдым. Же кенете: „Күн, күн!“ — деп кыйгырганымды бойым да билбей калдым. Жаткан Төө кайракан чочыганына бажын бадыш жаар баштанбай, кайда баратан эди. Чыгыш жанынан чыгатан күннин чокторы бадыш жанында жалтырт эткен ине. Бат, мынайып, улу Төөни женип, жылдык тоого кирдим. Мен Төөнин өлө-чоокыр көзинче, же ондый да болзом, күнди Төөдөн озо көрүп, жылдык тоонун сыранай ла бажына чыкпай кайттым. Эмди эл-жон ортодо „жымжак жыл“ — деп мактадып ла ададып жүредим.

ЧЫЧКАН ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЖАРЛУ УЛУЗЫ:

А. Македонский, Б. Алушкин — телекомпаниянын председатели, И. Кочеев — бичиичи, J. Маскина — бичиичи, Н. Мегедеков — мундустардын жайзаны, Т. Садалова — билимчи, А. Самтаев — күрешчи, А. Санашкин — „Ак-Буркан“ отоктын жааны, А. Суразаков — билимчи, Б. Укачин — поэт, Т. Шинжин — бичиичи, В. Эдоков — искусствовед, А. Юданов — тубалардын жайзаны.

УЙ ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

Мен — айры туйгактарлу ла жыдадый мүүстерлү мал. Же ак сүдймди кажыгар ла ичип јат. А каймагым кандый тату!.. Тумчугым јаантайын ла үлүш јүрет. Онын учун эл-јон ортодо мени соок тумчукту мал дежер. Туйгактарымнын алдыла жылыжып, узун жылдар өдөт.

А менин туйгақтарым ненин учун эки айры, билеригер бе, балдар? Мен тонмок суунын түбинде јалтыражып јаткан жылтыстарды туй базып ийерге санангам. Же тирү кызыл жылтыстар туйгактарымды јарып, көк тенери өрө учкылай берген. Онон ло бери эки айры туйгактарлу болуп калгам. Ол жылтыстардын үстине мен ненин учун баскам, билереер бе, балдар? Ненин учун дезе, бистин төрөл Алтайга качан да кыш түшпезин деп санангам. Слерге де, меге де соок болбозын деп, умзангам инем. Мени, байла, эки айры узун мүүстерлү ле јерге јеткен узун куйрукту учун улус „көрмөстин малы“ дежет. Анайда јамандагылап та турза, ак сүдимди ичкилеп, аарчыкурут, быштак, эјегей ле өскө дө тамзык курсак-тамак эткилеп, ончо улус јигилеп, бала-баркаларын азырагылайт.

УЙ ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЈАРЛУ УЛУЗЫ:

Б. Наполеон, А. Гитлер, Ю. Антарадонов — аргачылардын јааны, А. Ередеев — поэт, В. Кудирмеков — иркиттердин јайзаны, А. Калкин — кайчы, С. Каташ — профессор, С. Каташев — билимчи, Б. Кортин — чаптылардын јайзаны, А. Кулјин — којойым, В. Кыдыев — бичик чыгараачы, И. Охрина — актриса, С. Суразаков — баштапкы алтай профессор, Д. Табаев — Эл Курултайдын башкараачызынын ордынчызы, А. Тозыяков — композитор, К. Төлөсөв — бичиичи, М. Чевалков — бичиичи, Б. Шульгин — композитор.

БАР ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

Мен — Бар жыл, бастыра жылдардын үчинчи јеринде барып јадым. Баатырдан алган табаштарлу болорым, ала-чоокыр өндү эдим. Мен канча түмен өлөлү. Олордын тоозын кем табар? Көрзөгөр дө, көк тенери түбинде көп жылтыстар суркуражат. Олордын тоозын кем билер?.. Јердин үсти ле тенеринин түби — текши јажыт. Ончозын ондоор кижии јок. А менин тиштерим канча, кемигер билер? Чып ла чын, ончозы ла јажыт. Ондойтоны күч. Је кижии меге тийбезе, мен кижиге де тийбезим. Јиирге Кудай ан-куш берзе, мен оныла азыранадым. Кудай мени јайаар тушта, тудар болзо — тутсын, коркып, кортык жүрбезин деген эмес беди. Бат, мыны база ондоп-билип жүрүгер, балдар.

Мен — жылдар тоозына кирген ала-чоокыр Бар. Бар жылда башту-көстү, санаа-укаалу жүрзегер, балдар, слердин салымаар ырысту ла једимдү болуп, көпти көрүп, јаныны таап, јаркынду, јакшы жүреригер.

БАР ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЈАРЛУ УЛУЗЫ:

Мухаммед (Магомет) — Кудайдын элчизи, Карл Маркс, Амыр-Санаа — Ойроттын кааны, А. Балина — актриса, Ј. Кайинчин — бичиичи, Е. Мешкинов — милициянын полковниги, Р. Палкина — билимчи, А. Селбиков — „Алтайдын Чолмоны“ газеттин редакторынын ордынчызы, В. Тоенов — журналист, Ш. Шатинов — поэт, И. Шодоев — бичиичи.

КОЙОН ЖЫЛДЫН АЙДЫНГАНЫ

— Уккур узун кулактарлу Койонды канайып билбейтен эдигер. Кыш кыырап түшкенде, апагаш карга түней болодым, агаран эдип, аралда жүредим. Жемидим жерден өскөн тал эди. Жай келгежин — мен жайга түней. Күс келгежин — мен күске түней. Бат, мынайып, мен бойымды бойым көрүп жүредим. Алтайдын агару ар-бүткени меге килеп ле болужып жат. Мен — чекчил Койонок. Онын да учун мен омок. Ончо андардын ортодо, айдары жоктон мен жымжак...Тодот-тодот-тодот!..

Ары болзом, адып та көрүгөр. Адар анчы ол болзо, аркамойнымды ок кессин, адып билбес эр болзо, алды-кийнимнен ок өтсин. Тодот-тодот-тодот...Бөрүлөр жадар бөлчөктөрдү мени билбес дешпегер, айулар жүрер арташтарды аайлап болбос дешпегер. Тодот-тодот-тодот...Түлкүлөр жүрер жолдорды түней ле мен билерим. Ач үкүлөр канат алдынан атпас ла этсем, өдөрим. Тодот-тодот-тодот... Койон-туулай бу бойым койу-жымжак түктү эдим. Ак-жарыкта, арка-аралда алкышту бойым мен жымжак. Же тудуп мени болбозыгар. Ненин учун ол дегежин, тудар менде куйрук жок. Тодот-тодот-тодот...Жымжак жыл деп мактагар мени, жылга кирген Туулай эдим. Тодот-тодот-тодот... Мактанат деп, калак, макаркабагар. Мен сүүйдим жайымды, жайым жышты ла аралды, төнөзөктөрдү ле талдарды, калын ла апагаш карды. Апагаш Койон жыл эдим. Алкышту мен, амыр мен. Жылбырт эдип өдө конорым. Жымжак кылыкту Койонок эдим. Кожондогор, мактагар: „Мен, мен, Койонок. Мен, мен, Койонок“.

КОЙОН ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЖАРЛУ УЛУЗЫ:

И. Сталин, М. Барантаева — үредүчи, Л. Баштыкова — библиотекарь, М. Мундус-Эдоков — поэт, И. Охрин — тонжоондордын жайзаны, С. Санашев — актер, Б. Суркашев — поэт, В. Тишкишев — артист, К. Укачина — билимчи, Ш. Ялатов — кайчы, Т. Жайтынов — бичикчыгарманын директору.

УЛУУ ЖЫЛДЫН АЙДЫНГАНЫ

Э-э-э, чалта, канайдар база, эн ле кичинек Чычканак элестелип жылдарга кирди. А эн ле жаан Улуу кайракан узун жылдарга не кирбейтен?! Жаныс айдарга турганым мындый: мен чөрчөктөн келген тынду болорым. Жылан ошкош бүдүмдү де болзом, тенеринин түбиле учуп жүредим.

— Баштапкы жерге мени тургуссын! — деп бийиркеп-бааркап мен айткам.

— Чычканактын жөби керек — деп, жылга кирген андар айдышкан. Шак ла бу өйдө, Чычканак кайдан да борос эдип, сыртыма чыгара калыган эди.

— Кемди кем минет, кем үстинде, кем алдында! — деп, кемзинбей де меге каткырган.

— Кутус мындый кулугурды, сыртымнан мергедеп ийерге санандым. Же бойым бойымнын сыртыма, — батаазын ла де, чат ла једип болбой салдым. Мынын уяадына не чыдаар, кудай-май! Мыны кайтым деер?! Кородоп, коркышту тын силкиндим. Сананзам, коскорылып, јер де кожо силкинди ошкош. Бу мыны көрүп ле угуп, жылга кирген андар коркыды.

Онын^е ла кийнинен менин жылым келгенде, јер силкинет, чайыктар чыгат, өрттөр болот.

— Бу Улуу деп ан турбай — дешти. — Мыны канайып жылдарга кошпос — дешти.

Анайып, мени алтай жылдык тоого коштылар,
А мен, Улуу жыл, эбирип келерим эки мун жылда.

УЛУУ ЖЫЛДЫН ЖАРЛУ УЛУСТАРЫ:

Н. Воинков — кожончы, В. Петров — Башкарунын председатели, Ю. Манзыров — саалдардын јайзаны, С. Сартакова — поэтесса, В. Соенов — археолог, В. Тебеков — јурукчы, К. Тепуков — „Солоньынын“ редакторы, Г. Чекурашев — тодоштордын јайзаны.

ЖЫЛАН ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

— Мен Жылан — казыр жыл — деп, ол кату унчукты. Ажарынып, жазап көрүгөр, шак ла бу жылан деген койрок тындуны. Онын буттары да, табаштары да көскө көрүнбес. Жаңыс ла коронду тилдери көрүнөр. Оныла мееркешпегер, ойнобогор, балдар. Чагып та ийерден айабас. Байла, онын да учун алтай улус „Койрок“, „жеткер“, „узун курт“ деп мени байлап, адымды чике адабайтаны ол. Же менин короным эмдеер де, өлтүрер де.

„Мен күйүңчек, учайын дезем, канат жок — деп, Жылан комудап ла ачынып жүретен. — Мантаар менде буттар жок, жылып та мен жүрзем, коронымла каандар каандарды корондогон!“ — деп, ол тегиндү тынзынып туру деп пе?

Шак ла бу жылдарда калапту жуулар башталган. 1917 жылда каан жаңы антарылып, соңында канча жылга улай карындаш карындашка, уулы адазына удур килемжи жок жуу болгон. 1941 жылда Ада-Төрөл учун жуу башталган.

Жылан жыл жыланнын көзи ошкош мелтирүүш, жут-жулакайлу болор. Онын да учун ол жылан чылап жылып өдөр, сүрекей узун жыл деп билдирер.

Жылан сүмелү ле капшуун тынду. „Жылан ошкош“ деп кезик улусты тегиндү электебеген эмей.

Күн алдыла жылтырап ла жылбырап, койноорго до кир калар ол. Бат, онын учун, байла, бу коркушту курт он эки жылдын тоозына кирген болор.

ЖЫЛАН ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЖАРЛУ УЛУЗЫ:

Г. Чорос-Гуркин, J. Белеков — поэт, Г. Елемова — поэтесса, Мао Цзэдун, Г. Сумин — банкир, Н. Тепуков — үредүчи.

АТ ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

— Ат — эрјине — деп, эл-јон ортодо калас айдылбаган, балдар. Ат эзиле кожо канду јууга кирип, өштөп келген өштүлөрдөн өч алганын база ундыбайлы. Је, мен, кижинин антыгарлу нөкөри — Ат, жылдардын тоозына канайда киргенимди угыгар:

„Ат ла Уй жылдык тоого кирерге маргаан эткен. Кем Буурыл-Туунын колтыгында аржан сууны озо табар, ол јенүчил болор.

Ат түс јолло барып јатканча, Уй курч мүүстериле агашташты антарып, Буурыл-Туунын эдегине озо јетти. Көрзө, аржаннын каруулчыгы алтын мүүстү Сыгын үргүлөп јатты.

— Јалку Сыгын, не јадырын? Аржан суу кайда, айдып бер?!

— Ол јадыры — деп, Сыгын јыдып калган көөлмөк сууны көргүсти.

Уй ол суунан тойо ичип, јүрүп ийди.

Ээчиде ат келди:

— Јакшылар, алтын мүүстү Сыгын — деди. Мында кайда да аржан суу бар дешкен, айдып берзеер?

Мындый тоомјылу ла јымжак куучын учун, Сыгын Атка аржан сууны көргүзип берди. Ат маргаанды ойноп алды.

Онон ло бери Уй көөлмөктөрдө сууны јакшызынып ичер болды“.

Аттын туйгактары јаныланып, таштарга да, тошторго до от чагат. Ол көс јетпес чөлдөрдү, тенериге сүскен тууларды ажып, арыырын да билбей барып јадат.

Онын да учун Ат жыл учы көрүнбес јолдый узун-узун.

АТ ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЈАРЛУ УЛУЗЫ:

Тонйукук — Экинчи Түрк Элдин каганы, В. Ленин, В. Кончев — культуранын министри, М. Кулјин — којойым, Т. Торбоков — көчүрөечи, В. Чукуев — јурукчы.

КОЙ ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

— Кижии азыраган малдан мен эн ле бооду деп, Кой кебинде айткан дежет. — Же ондый да болзо, кандый ла өйдө, кажы ла талада, Кой деп адалган жылда бир де жеткер, бир де жаман жок.

Кебинде Кой бойы айткан:

— Мен базынчыкта жүредим. Айыл-журтка айылчы түшсе — кой сой, той-жыргал башталза — кой сой... Жакшыда да, жаманда да мен кижинин азыгы. Канайдар база, бүдеримде улу Кудай, мени кижиге кул, курсак болзын деп жайаган. Кудайдын сөзинен чыгып кайда баратан эдим!

Же кижинин киленкейи жогынан кой канайып жүрзин. Айдын-күннин алдында амыр-энчү канайып болзын.

Кой жыл, балдар, бойынын алтын-торко түги ошкош жымжак өдөргө жайалган. Онын да учун, Кой жыл — ол түктий жымжак, жылу, једимдү болор јанду.

КОЙ ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЖАРЛУ УЛУЗЫ:

Б. Ельцин — Россиянын президентти, Б. Адаров — калан полициянын жаанынын ордынчызы, М. Горбачев — СССРдин баштапкы ла калганчы президенти, З. Казагачева — билимчи, Г. Самаев — билимчи, Т. Туденева — „Алтайдын Чолмоны“ газеттин баш редакторы.

МЕЧИН ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

Көк тенери өрө көрүгөр, анда Мечин деп бир үүр жылтыстар суркуражат. Балдар, уйдын туйгагы ненин учун эки болып калганын слер билереер, оны жылтыстар жараа тееп, тенери өрө уча берген. Бот, ол жылтыстар — Мечин. Олордын күзүнилер чилеп шынкырашкан бирлик ле кеендик күүзи бийик тенери түбинен бистин жериске једет:

Мен — Мечин, Кижн-Кийик,
Кижилнпиле кннднгм бнрлнк.

Он эки жылдык тоого кнрнп,
Ојто келднм бнйнктен эбнрнп.

— Кыш быјыл көпти өлтүрер — деп, олордын соок үндери јерге томылат. — Курлаадан ажыра кар болор. Је ондый да болзо, јас ла јай келзе, улуска ырызын экелер. Эрте јаста карлар кайылар. Суучактар күнге суркураар.

— Кандый јакшы! — деп, чечектер шымыражар.

— Бис јаны аш — дешкнлеп, јаскы кыралар јажарар. Јылу јанмырлар тыбырап-тыбырап, олорды сугарар.

— Бис јерлнк јннлектер — дежнп, меестерде ле кају-јнктерде јараш кожондор коолой берер.

— Бис бүдетен јаны кузуктар — дежнп, эзлнктнн үнн эртеде томулар. Барбак мөштөр јайканыжып, баатырлар кептү ыйлажып, туулар сыртында койу шуулажар.

МЕЧИН ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЈАРЛУ УЛУЗЫ:

И. Христос, Күл-Тегн — Экннчн Түрк Элднн ојгоры, Г. Жуков — Совет Союзтын Маршалы, А. Адаров — поэт, Э. Бабрашев — типографиянын директоры, А. Бардн — майдандардын јайзаны, П. Елбаев — скульптор, Е. Кандаракова — Үредучилер институтынын директоры, К. Майманов — кожончы, В. Торбоков — јурукчы.

ТАКАА ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

Такаа жыл жанып келзе, оны ач-торо жыл дежет. Бар-жокко ол чек тойбос. Бар немени бастыразын јудар. Такаа жыл жаантайын ач, ончозын јоголтор. Тымуулар экелер. Тожондор болор. Аш база чыкпай, тазылында ла чирип калар.

Слер, балдар, ондогор, торо ло өлүм карындаштар. Онын да учун Өлүм Тороны карындайт: „Ончозын өлтүр, оот, жемир“.

Такаанын үни тамактан тандар ла сайын калактайт. Каран-туйук ыраактан кара торо кармадайт. Такаа жыл тармалу. Мынайда кебинде айдылган. Је Такааны јеткер-тармалу жыл дейле, онон тын ла коркыбас керек. Качан да болзо, кижии бийик ле ойгор.

ТАКАА ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЈАРЛУ УЛУЗЫ:

Будда, В. Чаптынов — Эл Курултайдын председатели,
В. Киндигов — артист, Л. Кокышев — поэт, П. Кучияк
— бичиичи, Ј. Кыдыев — поэт, А. Манзыров — элчи,
Ю. Ойноткинова — үредүчи, И. Ортоңулов — јурукчы,
Н. Улагашев — кайчы, А. Шинжина — бијечи.

ИЙТ ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

Алтай калык-јоннын билгениле, озодон бери айдып келгениле болзо, Кудай ийтти јайаарда, јыланаш эдип јайаган эмтир.

Айдын-күннин алдына, ак-јарыктын үстине, Кудай кижини јайап, тын берерге, тенери јаар учкан.

„Бу кижини каруулдап јат“ — деп ол Ийтти јакарган.

Је бу өйдө качажып, кайдан да кара эдү, кижинин үргүлјикке өөндү өштүзи Эрлик једе коныптыр. Ол келген бойынча, каруулчык Ийтке мынайда айткан: „Јажына јиир курсак берейин, јабынарга јылу тон берейин, кижиге мени божотсон“.

„Чындап та — деп, Ийт сананган, — јыланаш жүргенче, јылу-јакшы тон-јакылу жүрбей. Бу мен канайып тургам. Эрликти кижиге божодып, онон јылу тонды не албас“.

Эрлик эдүде не болзын, ол тургуза ла кижиге јууктап, бойынын тынын кижиге тынып ийген. А сөс уккур Ийтти каргайла, јыланаш бойына түктү тере јаап берген. Онын учун Ийт эмдиге ле комыдап жүрет:

„Кудайдан тын алган болзо, кижі јажына мөнкүлик болор эди! Э-э, калак, канайдар. Эрликке мен бүтпеген болзом, эмди кижинин таштанчызын јибес эдим! Кижинин алдында мен бүдер чактан бурулу“.

Шак мынайып, Ийт јылдык тоого кирген. Ийт кижинин элен чакка кулы ла каруулчыгы.

ИЙТ ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЈАРЛУ УЛУЗЫ:

К. Кошев — драматург, Э. Палкин — поэт, А. Самунов — поэт, В. Торбоков — журналист, Ч. Чунижеков — бичиичи, К. Ялбакова — кожончы.

КАКАЙ ЖЫЛДЫН

АЙДЫНГАНЫ

— Мени жаман жыл дежип, келеримнен эл-жон коркыйт — деп, жерлик Какай комыдайт. — А кижинин колындагы жеткерден канайып бойлоры коркыбайт болбогой?!“

Чындап та, калык-жоннын айтканыла болзо, Какай жылды катуу жыл дежер. Ненин учун, неге ыра-жоролу анайда айдыжат? Какай айылда азыраган чочко эмес. Белен аш-курсакты ол кемнен де сурабайт. Бойынын ла тапканыла жүрүп жат. Какайдын да, азыранты чочконын да мумпуктары көп. Онын да учун казыр Какай комудайт:

— Балдарым көп. Удабай ла кыш түжер. Не болорым, жылды канайып чыгарым? Балдарым бастыразы шылба — тас. Сүт те, өскө дө курсак-тамак керек эмей. Кантырынды карамдабай, жерди түрт ле кас. Тазылдар табарга түней ле женил эмес. Айылда жүрген чочкодо не болзын, ээзи азырап жат, кичееп жат.

Какай жыл айланып келзе, албаты өзөр. Байла, ол чын. Ненин учун дезе, какай калын, жаан журт.

КАКАЙ ЖЫЛДЫН УЛУ ЛА ЖАРЛУ УЛУЗЫ:

Чингис-Хан (Темүчин), И. Бахтушкин — кергилдердин жайзаны, Б. Бедюров — поэт, Б. Самыков — поэт, В. Тысова — актриса, А. Тыбыкова — билимчи, П. Чагат-Строев — поэт, Н. Шумаров — режиссер.

КЕЛЕР ЧАГА БАЙРАМДАР

1997 ж. — 7 февраль

1998 ж. — 28 январь

1999 ж. — 16 февраль

2000 ж. — 5 февраль

1998 А 2164

ЧАГА БАЙРАМ — АЛТАЙ ЯНЫ ЖЫЛ

Яны жылды уткыыры — балдардын сүүген байрамы. Онын да учун, алтай Яны жылды, Чага байрамды, канайда уткып ла өткүрип турганы керегинде куучындап ийейин.

Алтай жылдык тоодо чаган ай чыкса, Яны жыл келди дежер. Яны жыл айдын жаңызында башталат.

Кан-киндиги ар-бүткенле тудуш алтай кижии бу күнде Сан салар, мүргүүл өткурер. Алтайдын ээзинен, үстисте турган Бурканнан эл-жонго амыр-тыш жүрүм, ырыс берзин, мал-аш жакшы турзын, кирип жаткан жылда кирелте жаан болзын деп алкыш-бийан сураар.

Байрамнан озо айыл-журтты арутаар. Казан-айакты жунуп, кийим-тудумды кактап, айылды эбиреде сүрее-чөпти жок эдер. Кирлү ле жуунадылбаган айылга ырыс ла сүүнчи кирбес.

Анчадала, кирип жаткан жылда чыккан кижии, жаңы кеп-кийим, эмезе кийимине жаңы топчы тагар жанду. Улус үүчезин бузар.

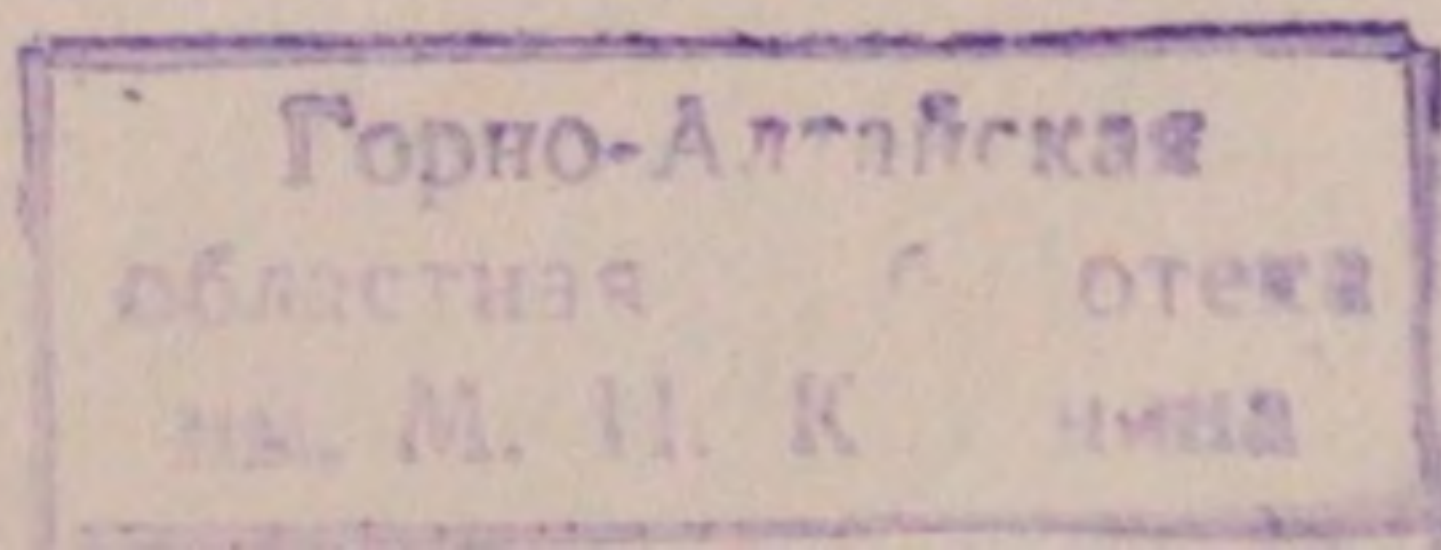
Яны жыл кирген күн эрте турзан, жыл туркунына сенде көп-көп сүүнчилер болор.

Күн көрүнүп ле келзе, эл-жон Сан салар жер барар. Сан салар жер — ол тагыл ла күрее, эмезе төстөк жерде обоо таштар. Улус бойыла кожо сүттен ле эттен эдилген курсак-тамак экелер. Обонун жаңында кайындарга кыйра буулаар. Мүргүүл баштап турган кижии сүт үрүстеер, онон бир кижини эчий бастыра улус Санды төрт катап айланып базар. Алкыш сөстөр айдар, Алтай-Кудайдан бийан сураар.

Сан салган кийинде ажанар. Онон айылдаштарына, көрүштаныштарына, төрөөн-туугандарына кирип, оларды байрамла уткыыр. Бой-бойынын курсак-тамагын амзажып, ырыс ла сүүнчи күүнзежер, сыйлар берижер. Чага байрамда айылга көп улус кирип чыкса, жакшы белге.

Байрам күнде уулчактар тебек тебип маргыжар, кажык ойноор. Кысчактардын сүүген ойыны — „Сырга жажырыш“.

Сан — төбөт тилден алтайга көчүрзе арчын дегени.

2500

ЖЫЛДАР

Чычкан жыл	1936	1948
Уй жыл	1937	1949
Бар жыл	1938	1950
Койон жыл	1939	1951
Улуу жыл	1940	1952
Жылан жыл	1941	1953
Ат жыл	1942	1954
Кой жыл	1943	1955
Мечин жыл	1944	1956
Такаа жыл	1945	1957
Ийт жыл	1946	1958
Какай жыл	1947	1959

-2164-

ЖЫЛДАРДЫН БЭЛГІСӨН

	ЖАЙ	КЫШ	ЖАС	КҮС
ЧЫЧКАН	эрте	жылу	эрте	эрте
УЙ	кыска	соок	орой	эрте
БАР	изү	жылу	орой	эрте
КОЙОН	жакшы	жылу	эрте	орой
УЛУУ	изү	орто	орой	эрте
ЖЫЛАН	жакшы	жылу	соок	орой
АТ	жааш	орто	орой	соок
КОЙ	жаашту	орто	орой	эрте
МЕЧИН	жакшы	эренис	эрте	орой
ТАКАА	жаашту	соок	орой	эрте
ИЙТ	жаашту	соок	орой	эрте
КАКАЙ	изү	эренис	эрте	орой